

Llull: ment prodigiosa, creativitat perifèrica

Albert Soler, del Centre de Documentació Ramon Llull de la UB, ens ofereix la lliçó inaugural del curs de la Fundació Joan Maragall, sobre la creativitat, espiritualitat i renovació del savi

Ramon Llull és la ment més fecunda, audaç i creativa que ha donat la cultura catalana de tots els temps. I això no és precisament perquè la nostra cultura, malgrat tota mena de vicissituds històriques, no hagi produït un bon esplet de genis creadors en tots els camps.

Fa gairebé trenta anys que em dedico a l'estudi del seu pensament i de la seva obra vastíssima i mai no he deixat de descobrir, amb astorament, novetats i innovacions insòlites en les seves propostes i en els seus nombrosíssims escrits. És una experiència que comparteixo amb nombrosos col·legues nacionals i internacionals que s'ocupen de sectors molt diversos de la seva producció. En aquest fet rau el secret de la nostra fascinació per aquest personatge singular. Com és possible, ens preguntem, que algú sigui capaç d'una creativitat que no sembla tenir límits?

Sens dubte, Ramon Llull estava equipat "de fàbrica" amb un cervell que, per força, tenia unes prestacions fora del normal. A les particularitats neurobiològiques, cal afegir un medi social i cultural concret que el va obligar a desenvolupar les seves capacitats potencials en un determinat sentit i a ser més creatiu del que hauria estat en unes altres circumstàncies.

Després de la conquesta de Jaume I

(1229), Mallorca va esdevenir un món complex: la població dominadora provenia de tot arreu de Catalunya, i, en menor proporció, també de l'Aragó i de Montpel·ler. Més d'una tercera part de la població mallorquina era musulmana: la majoria dels que abans eren senyors de l'illa ara eren esclaus. Ramon Llull (nascut cap a 1232) va créixer en un context social cristià, encara que molt més proper al món semític que cap altre de l'Europa del moment. L'illa era, en aquest sentit, a la perifèria de la cristiandat, una frontera amb l'altre. Això explica que Llull, cap als trenta anys, se sentís cridat per Déu a posar la seva vida al servei de la causa de l'extensió de la fe, sobretot entre els musulmans, però també entre els jueus i, fins i tot, entre els mateixos cristians.

Laic amb dona i fills

Malgrat que la iconografia tradicional que representa Llull –especialment la que li dona culte a Mallorca– l'assimila a un frare, Ramon estava casat i tenia almenys dos fills. No tenim cap prova que mai arribés a ingressar en cap orde religiós; ni tan sols que arribés a ser terciari franciscà. Era, doncs, un laic. En termes ideals, a l'edat mitjana, un clergue era algú que havia rebut ordes menors o majors i que, per això,

havia iniciat uns estudis acadèmics que li havien procurat una formació intel·lectual sòlida i, òbviament, en llatí. Per contra, un laic era algú que no havia estat ordenat, cosa que el privava de l'accés al saber reglat dels clergues.

Ramon no va poder accedir a una formació acadèmica. Durant nou anys, explica una narració autobiogràfica –la *Vida de mestre Ramon*–, es dedicà pel seu compte a l'estudi del llatí i de l'àrab i de les dues cultures escolars que hi estaven associades. Ramon vivia en una perifèria geogràfica i social, a la qual va afegir la seva condició de laic autodidacte, que era una altra mena de perifèria: eclesial i intel·lectual. Aquesta doble condició perifèrica ajuda a entendre la singularitat del seu projecte apostòlic.

Vet aquí la paradoxa: un laic il·letrat és autor d'una obra enorme. La clau? El sistema que va desenvolupar pel seu compte, l'Art. Un sistema que ell pretén que ha estat una revelació divina.

Ramon Llull, pintat per Francesc Ribalta, obra datada cap al 1620
ARXIU

Persuadir l'altre, no derrotar-lo

Les disputes apologetiques amb els infidels es basaven sempre en alegacions dels llibres sagrats i de les autoritats que els comentaven. Es tractava de discussions hermenèutiques que inevitablement s'enfanguaven en la interpretació dels textos esco-

Llull no va accedir a formació acadèmica

llits, que només s'adreçaven a la pròpia comunitat i que no buscaven en cap cas establir una comunicació real amb l'altre. Al rerefons sempre hi havia la idea de la conversió mitjançant la derrota de l'infidel.

Ramon, però, vol prescindir d'autoritats en la disputa amb els infidels –això vol dir, dels textos sagrats i, doncs, de la Bíblia– i utilitzar només “raons necessàries” en les seves argumentacions. En aquesta actitud tan insòlita hi hem de veure una voluntat d'aconseguir una comunicació real amb els no cristians: d'anar més enllà del diàleg de sords al voltant de les interpretacions de textos sagrats. Als *Proverbis de Ramon* (1296) ho expressa de forma sentenciosa: “Disputar per autoritats no ha repòs.”

Ramon parteix de la idea que els infidels “hòmens són així com nós e de nostra natura” (*Art de fer e sobre qüestions*, 1294-95). Un veritable diàleg persuasiu, que busqui la conversió de l'altre, no pot consistir ni en un atac ni en una defensa aferissada, sinó que ha de començar amb un coneixement directe de la seva realitat lingüística, religiosa i cultural. Això és preci-

Ramon Llull, en un gravat que el caracteritza ARXIU

sament el que fa Llull: escriu i parla en àrab, adopta fonts islàmiques, malda perquè l'Occident cristià s'interessi per la cultura àrab i s'hi aproximi, i arriba a anomenar-se ell mateix "*christianus arabicus*". Trobem en Llull, doncs, una veritable voluntat d'inculturació en el món musulmà. Però la seva gosadia no s'atura aquí, sinó que el que pretén és finalment una transculturació que faci possible el diàleg: anar més enllà dels marcs conceptuals i simbòlics particulars de cada religió; la seva pretensió és oferir un nou marc conceptual i simbòlic.

A les *Quaestiones Attrebatenses* (1299), el seu deixeble Tomàs Le Myésier, li pregunta per què en l'Art lul·liana no es troben qüestions sobre la Trinitat ni l'Encarnació, i Llull li contesta: "L'Art és general a tothom, cristians, sarraïns, jueus i, fins i tot, pagans; i no seria general a tothom si hi hagués referències explícites a la fe cristiana."

L'Art és, per tant, la recerca d'un terreny comú i d'uns fonaments neutrals des del punt de vista religiós. El fet que el judaisme, el cristianisme i l'islam siguin religions monoteïstes, i també que la seva ciència i la seva filosofia medievals derivin de les de l'antiguitat grega, proporcionaven un àmbit propici que Llull va voler aprofitar.

Nou marc conceptual i simbòlic

L'obra de Ramon Llull té la voluntat de construir un nou marc conceptual i simbòlic d'abast universal, complet i autoreferencial; un sistema de conceptes i de símbols no marcat culturalment ni religiosament; un sistema que donava raó de la Veritat –la veritat cristiana, com no podia ser d'altra manera en el context de la cristiandat medieval–, i que per això s'havia d'imposar de manera inevitable.

Aquest nou marc conceptual funcionava amb un llenguatge propi, l'Art, que de fet era un metallenguatge que supera les limitacions inherents al llenguatge corrent. Es tractava de combinar i fer funcionar les seves bases conceptuals com a sistema de demostració, utilitzant diverses figures –sobretot circulars– que n'agrupaven els principis.

Les aplicacions de l'Art a la ciència que Llull va desenvolupar són múltiples i variades. Les disciplines afectades per les modificacions que comporta l'Art lul·liana donen lloc a tota una sèrie d'obres que porten l'adjectiu *nou* o *nova* al títol: *Novus*

tractatus de astronomia; Liber de geometria nova et compendiosa; Liber novus physicorum et compendiosus; també tenim, en el món de les lletres i la filosofia, una retòrica nova, i fins i tot una lògica nova.

El sistema que va idear Ramon era qualsevol cosa menys un procediment còmode i semimecànic per a ments mandroses. Necessàriament, l'usuari de l'Art s'hi havia d'implicar, perquè es veia constret a aprendre a formular i a contestar pregun-

tes per ell mateix i, per tant, a desaprendre les solucions que hom ja li donava prefabricades. Llull pretén sempre sacsejar les consciències i interpel·lar els seus lectors, treure'ls de les actituds religioses rutinàries perquè cada fidel és responsable d'entendre, estimar i recordar Déu, amb totes les seves forces, per ell mateix.

La varietat astoradora de formes expressives, sempre innovadores, que trobem en l'opus lul·lià s'explica, d'una banda, per la voluntat d'oferir productes diversos adaptats a les diverses capacitats dels lectors, que així poden anar progressant en l'exercici d'aquestes; però de l'altra, per la voluntat de Ramon d'evitar rutines i que els lectors hagin de posar-se a prova en

contextos diferents: tractats teòrics, novel·les, enciclopèdies, poemes didàctics, poemes lírics, proverbis, apòlegs, diàlegs, sermons, ficcions al·legòriques, soliloquis... Sens dubte, la variació formal és un dels motors interns de l'empenta creativa de l'escriptor Ramon Llull.

El marc mental que desenvolupa Llull no és només conceptual sinó també simbòlic. D'aquí la dedicació de Ramon al conreu del que modernament anomenem literatura. En aquest sector, segurament la

troballa més afortunada que va fer és la metàfora de l'amic i l'amat. El conegudíssim *Llibre d'amic e amat*, que va ser escrit com el colofó del *Romanç d'Evast e Blaqueria* (1283), és l'obra literària catalana més difosa de tots els temps. Gràcies a aquest recurs, la relació gairebé inexpressable entre Déu i el creient es transforma en una història d'amistat i adquireix tots els matisos que té una història d'amor entre amics. La simplicitat i l'efectivitat de l'esquema proposat explica el seu èxit.

La perifèria com a motor

Crec que hi ha elements suficients per mantenir que la raó de la creativitat il·limitada de Llull és la seva posició perifèrica en el sistema acadèmic i intel·lectual de l'època, que el porta a desenvolupar un estil cognitiu que podríem anomenar també perifèric, en contraposició a un estil cognitiu que podríem considerar central.

Els estils cognitius estan relacionats amb el predomini d'uns hàbits psicològics que finalment condicionen la percepció de la realitat. Hi ha un estil en què predomina una visió de la realitat estàtica, formada com una agregació de parts distintes; la realitat, d'aquesta manera, resulta abstracta, predictable i controlable. N'hi ha un altre, en canvi, que percep la realitat

de manera dinàmica, globalitzadora i integrada, que és com Llull la presentava mitjançant el seu sistema; aquest estil afavoreix la resolució de problemes de manera intuïtiva i, per tant, de forma més innovadora. Ramon Llull va combinar tots dos estils cognitius, sens dubte; però la seva situació personal perifèrica va obligar-lo a desenvolupar, i molt, un estil cognitiu perifèric.

Només una ment prodigiosa i audaç és capaç de concebre un projecte de l'abast del que va idear Llull; probablement, però, encara és més excepcional desplegar aquest projecte amb l'amplitud, l'ambició i l'exhaustivitat amb què Ramon Llull ho va fer. *